

УДК 351:339.54

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/162-6>**Ксендзук В. В.**кандидат економічних наук, доцент,
Державний університет «Житомирська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7670-7350>**Ksendzuk Valentyna**
Zhytomyr Polytechnic State University

АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Здійснене дослідження ґрунтується на актуальній проблемі вдосконалення державної зовнішньоторговельної політики. На підставі використання методу узагальнення статистичних даних, методу структурного аналізу досліджено основні показники зовнішньої торгівлі товарами та послугами. Протягом останніх років спостерігається збереження пропорційного розподілу позицій у структурі експорту та імпорту товарів. Це вказує на сировинну спрямованість та продовольчу структуру експорту, імпорту енергозалежність та високу частку готової продукції (машини, устаткування, транспортні засоби тощо) в структурі імпорту, що визначає проблеми у зовнішньоторговельній політиці України. Для вдосконалення державної політики запропоновано виділити пріоритетні вискоєфективні галузі експорту, забезпечити розвиток екологічного складника підприємств та здійснювати підтримку у сфері заохочення інвестиційного капіталу для створення продукції з доданою вартістю. Це забезпечуватиме участь України в глобальних ланцюгах створення вартості та формуватиме високий рівень конкурентоспроможності країни на міжнародному ринку товарів і послуг.

Ключові слова: зовнішня торгівля, експорт, імпорт, зовнішньоторговельна політика, державна політика, Україна.

ANALYSIS OF FOREIGN TRADE ACTIVITIES FOR THE PURPOSE OF FORMING THE STATE POLICY OF UKRAINE

The study is based on the current problem of improving state foreign trade policy. Based on the use of the method of generalization of statistical data (to describe and systematize the factors influencing foreign trade in order to identify trends in its development) and the method of structural analysis (to analyze the structure of foreign trade in terms of goods and geography). In recent years, there has been a proportional distribution of positions in the structure of exports and imports of goods. This characterizes the raw material orientation and food structure of exports, imported energy dependence and a high share of finished products (machinery, equipment, vehicles, etc.) in the structure of imports, which determines the problems in Ukraine's foreign trade policy. This indicates that today the export policy does not reflect the effective implementation of tasks and objectives to improve the economic development of the country through the formation of competitive export potential. A significant share of import operations in the country's foreign trade turnover requires a reorientation of domestic production and investment. In order to improve the state policy, it is proposed to identify the priority of highly efficient export industries, ensure the development of the environmental component of enterprises and provide support in the field of investment capital incentives to create value-added products. In addition, the development of state policy in the field of customs regulation requires expanding the geography of trade agreements with developing countries. One of the tasks of improving foreign trade policy should be to create a competitive environment in the domestic market and support exports through the use of political, legal, economic, institutional, information mechanisms. This will ensure Ukraine's participation in global value chains and will form a high level of the country's competitiveness in the international market of goods and services.

Keywords: foreign trade, export, import, foreign trade policy, state policy, Ukraine.

JEL classification: H83, F13, O24

Постановка проблеми. Сьогодні кожна країна переслідує мету створення конкурентоспроможної позиції у світових та міжнародних рейтингах, що вимагає використання повного потенціалу та можливостей. Зовнішня торгівля є одним із пріоритетних напрямів зовнішньоекономічної політики України та інструментом, завдяки якому можна змінювати та регулювати місце та роль країни в системі міжнародних економічних відносин. Не завжди зміни можуть бути позитивні та сприяти економічному розвитку країни. Часто проблемами підвищення рівня ефективності зовнішньої торгівлі є: сировинний характер експортних операцій, відсутність дієвої зовнішньоторговельної політики, неналежна інституційна база державного регулювання зовнішньоторговельних операцій, залежність національної економіки від імпортової продукції тощо. Іден-

тифікація таких проблем та причин їх виникнення є важливим етапом у сфері розвитку системи управління зовнішньоторговельною політикою на державному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зовнішньоторговельна діяльність України є предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців, серед яких – роботи А. Мазаракі, Т. Мельник, І.А. Чекмасової, Б.В. Дергалюка, А.Ю. Погребняка, О.В. П'янкової, О.С. Ралко та ін. Дослідники аналізують тенденції розвитку зовнішньої торгівлі та використовують різноманітні методи – від описового до побудови математичних моделей. Н. Калюжна [4] систематизує сутність таких методів і підходів у контексті дослідження зовнішньої торгівлі України. Також науковець звертає увагу на те, що в умовах міжнародної нестабільності традиційний

економіко-статистичний апарат утрачає свою актуальність та потребує залучення сучасного арсеналу математичного інструментарію.

У дослідженні нами використано метод узагальнення статистичних даних (для опису та систематизації чинників впливу на зовнішню торгівлю з метою виявлення тенденцій її розвитку) та метод структурного аналізу (для аналізу структури зовнішньої торгівлі у товарному та географічному розрізі, що дасть змогу окреслити перспективні напрями зовнішньоторговельної політики України).

Ураховуючи змінність зовнішнього та внутрішнього середовища, варто відзначити актуальність теми дослідження у сфері виокремлення проблемних питань щодо державного управління зовнішньоторговельною діяльністю в Україні.

Мета статті полягає у розкритті місця та ролі України в міжнародній торгівлі та оцінці сучасного стану зовнішньоторговельної діяльності країни, що дасть змогу обґрунтувати напрями вдосконалення державної політики в даній сфері.

Виклад основного матеріалу. Інформаційні матеріали щодо динаміки та структури зовнішньої торгівлі (експорту та імпорту товарів і послуг) систематизуються на рівні: Державної служби статистики України, Державної фіскальної служби України, Центру зовнішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень, Національного банку України (НБУ), Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. Кожна установа здійснює збір статистичних даних за певними напрямками з метою задоволення потреб зацікавлених користувачів. У цілях наукового дослідження нами здійснено огляд основних показників, що характеризують зовнішню торгівлю товарами та послугами, на підставі даних НБУ, ураховуючи той факт, що статистика зовнішнього сектору НБУ складається на основі рекомендацій Міжнародного валютного фонду.

Передусім варто зазначити, що відкритість економіки до участі у зовнішньому ринку товарів і послуг характеризує загальний ліберальний напрям державної політики України. За останні 10 років частка експорту у ВВП країни коливалася від 41,2% (2019 р.) до 52,8% (2015 р.), а імпорту – від 49% (2019 р.) до 59,3% (2012 р.) [1]. Хоча варто зауважити, що висока частка імпорту у ВВП країни характеризує імпортозалежність економіки та потребує здійснення відповідних заходів із боку держави у сфері застосування регулювання імпорту операцій. На цьому наголошують у науковому середовищі такі дослідники, як Т.Л. Краснодєд [6], Н. Гусєва, Ю. Кандиба, П. Кобилін [2] та ін.

В.С. Михайлов здійснив регресійний і кореляційний аналіз щодо тісноти зв'язку та ступеня впливу показників збалансованості зовнішньої торгівлі товарами і послугами на зростання ВВП країни. На підставі дослідження науковець підтверджує «необхідність для органів державного управління й регулювання економічного розвитку України та її зовнішньоекономічної діяльності, в першу чергу це стосується МЕРТ, а також Національного банку, Державної фіскальної служби, Державної митної служби та ін., забезпечувати постійно діючу систему заходів, спрямованих на підвищення рівня збалансованості торговельного балансу України. Серед таких заходів можна відзначити підви-

щення ефективності експортного потенціалу країни, у тому числі за рахунок товарних груп із високою доданою вартістю та високотехнологічних товарів, посилення ролі України як транзитної держави, стимулювання національного товаровиробника, у тому числі за рахунок дієвого використання монетарних методів, ліцензування, квотування, захисту національного ринку та водночас пошуку нових ринків збуту вітчизняних товарів і послуг, науково обґрунтованого макроекономічного прогнозування тощо» [9, с. 251].

Зважаючи на загальний стан економіки України, рішення у сфері державного управління зовнішньоекономічною діяльністю повинні мати чіткі завдання та алгоритми їх виконання, адже такий ліберальний характер економічних відносин потребує впровадження відповідних механізмів управління зовнішньоекономічними процесами.

Окрім того, зовнішньоторговельна політика повинна бути спрямована на розвиток експортного потенціалу країни і регулювання імпорту операцій із метою захисту національного товаровиробника. Такий підхід є обґрунтованим у положеннях теорії конкурентних переваг М. Портера. Варто звернути увагу на формування національної конкурентоспроможності країни та будувати політику вільної торгівлі з урахуванням потреб експортерів.

Сьогодні спостерігається ситуація, коли сальдо зовнішньоторговельного балансу товарів і послуг є позитивним у сумі 1,1 млрд дол. проти негативного в сумі 1,7 млрд дол. порівняно з I півріччям 2019 р. Позитивне сальдо збереглося завдяки зменшенню обсягів імпорту послуг у 2020 р. порівняно з 2019 р. на 26%. Натомість сальдо зовнішньої торгівлі товарами від'ємне – 1,3 млрд дол., хоча порівняно з I півріччям 2019 р. поліпшилося на 2,5 млрд дол. Поліпшення показників відбулося за рахунок зменшення обсягів імпорту операцій на 14,33% та експортних операцій – на 6,35%. Результати аналізу динаміки експортно-імпорту операцій відображено на рис. 1.

Така ситуація в 2020 р. спричинена передусім зменшенням зовнішньоторговельних оборотів у загальному по всіх структурних позиціях операцій експорту та імпорту товарів (рис. 2) та послуг. Протягом останніх двох років спостерігається збереження пропорційного розподілу в структурі експорту та імпорту товарів.

І.Ю. Крупяк виділяє тенденції, що спричиняють зменшення зовнішньоторговельних оборотів: «зниження купівельної спроможності населення держави, скорочення потреби у високотехнологічному імпорті, що зумовлені девальваційними процесами, посиленням протекціоністських заходів, загостренням військових конфліктів на територіях промислового виробництва». Окрім того, причинами «скорочення обсягу експорту товарів і послуг стали зниження світових цін на сировинні товари, несприятлива кон'юнктура світового ринку, зміна пріоритетів щодо партнерства у зовнішній торгівлі», «нестабільна політико-економічна ситуація в окремих регіонах України, обмежений доступ до кредитних ресурсів, втрата державою частини ринків збуту та виробничих потужностей для експорту, значна його сировинна спрямованість» [7].

Н. Гусєва, Ю. Кандиба, П. Кобилін [2] зазначають, що «сильною стороною зовнішньої торгівлі України є порівняно високий ступінь продуктової диверсифікації

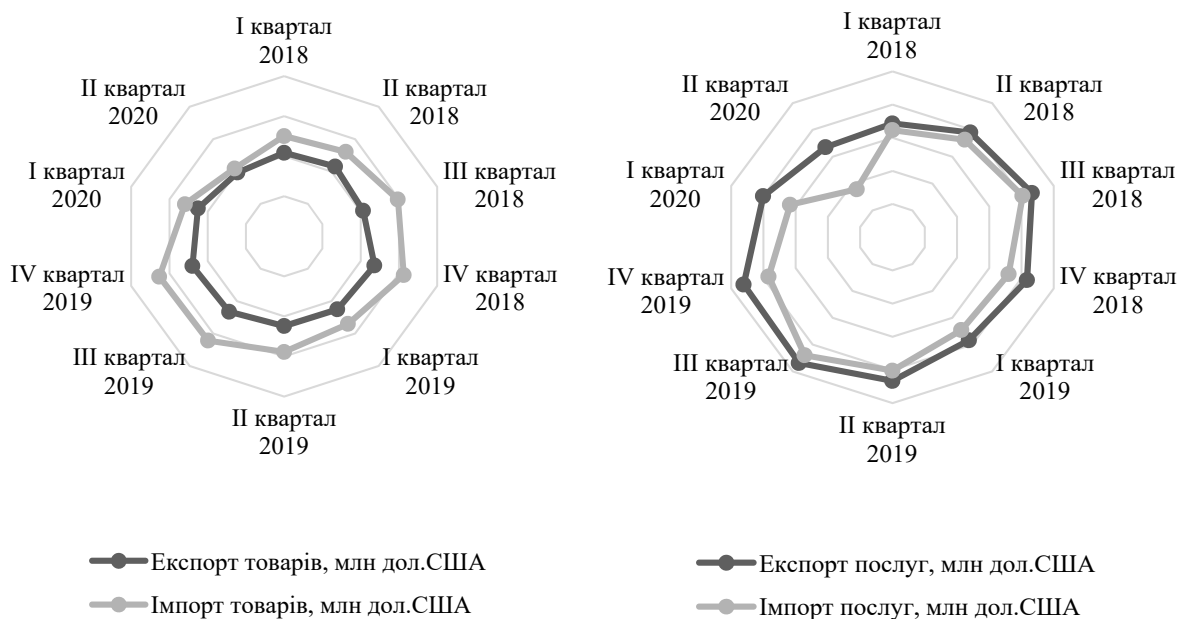

Рис. 1. Динаміка експортно-імпорتنних операцій у платіжному балансі України

Джерело: складено на основі [11]

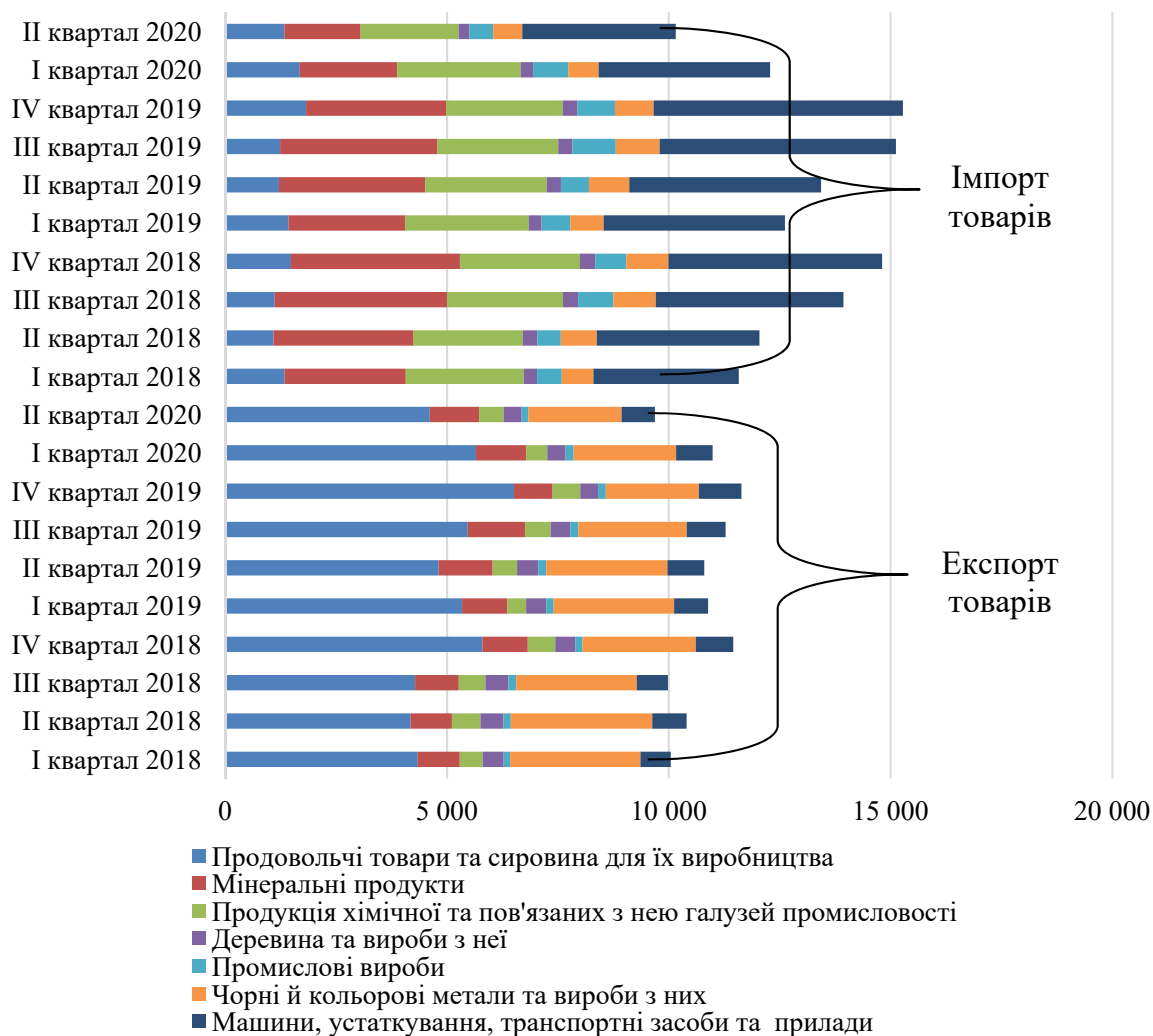

Рис. 2. Товарна структура експорту та імпорту товарів, млн дол. США

Джерело: складено на основі [11]

експорту товарів, що зменшує вплив змін у зовнішній кон'юктурі за окремими товарними групами на загальні показники країни. Слабка сторона – висока питома вага продукції первинного сектору економіки, ціна, яка на світовому ринку значно поступається продукції обробної промисловості» [2].

Можна зробити висновок, що сировинна спрямованість та переважаюча продовольча структура експорту, імпортна енергозалежність та висока частка готової продукції (машини, устаткування, транспортні засоби тощо) у структурі імпорту визначають проблеми у зовнішньоторговельній політиці України. Це свідчить про те, що сьогодні експортна політика не відображає ефективного виконання завдань і цілей щодо поліпшення економічного розвитку країни за рахунок формування конкурентоспроможного експортного потенціалу. Вагома частка імпортних операцій у зовнішньоторговельному обороті країни вимагає переорієнтації національних виробництв та залучення інвестицій задля участі в глобальних ланцюгах створення вартості.

У галузевій структурі експорту та імпорту послуг (рис. 3) спостерігається позитивна ситуація переважання експорту над імпортом. С. Кулицький [8] наголошує, що «саме позитивне сальдо української зовнішньої торгівлі послугами традиційно певною мірою компенсувало негативне сальдо вітчизняної зовнішньої торгівлі товарами». Г.В. Крамарев, В.О. Шликова, О.М. Леванда зазначають, що «імпорт послуг в Україні є більш диференційованим, аніж експорт» [5].

За підсумками I півріччя 2020 р. експорт послуг по відношенню до I півріччя 2019 р. зменшився на 705,0 млн дол. Зменшення відбулося за всіма структур-

ними позиціями, окрім комп'ютерних та інформаційних послуг (зростання на 16,6%). Аналогічна ситуація з імпортом послуг у I півріччі 2020 р.: зменшення на 814,7 млн дол., зростання відбулося за комп'ютерними та інформаційними послугами – на 6% [10].

Важливим етапом у дослідженні є також аналіз географічної структури експортно-імпортних операцій (рис. 4). У наукових дослідженнях Ерік Райнерт [12] зазначає, що симетрична вільна торгівля між незалежними партнерами завжди призводить до користі обох. Уважаємо, такий підхід має використовувати й Україна, щоб досягти відповідних успіхів у сфері зовнішньоторговельної політики.

Натомість в Україні країни ЄС-28 залишаються найбільшим торговельним партнером. Питома вага цих країн у зовнішньоторговельному обороті товарів і послуг України у I півріччі 2020 р. становила 36,6% [10].

Щодо експорту товарів, то позитивним є зростання участі України в торговельних відносинах з Азією (на 15,6%), Австралією та Океанією (39,5%), хоча у цілому за I півріччя 2020 р. ситуація погіршилася. Імпорт товарів за I півріччя 2020 р. теж скоротився порівняно з I півріччям 2019 р. Найбільшими партнерами залишаються Китай, Німеччина, Російська Федерація, Польща та США.

Отже, виділені та окреслені проблеми в розвитку зовнішньої торгівлі безпосередньо визначають напрям руху зовнішньоторговельної політики України. О.М. Соколовська зазначає, що «ослаблення глобальної економіки зменшить попит на сировину у світі і зробить її дешевшою. Це зменшить український експорт, створюючи умови для знецінення гривні. В умовах падіння доходів держави, бізнесу і населення відбу-

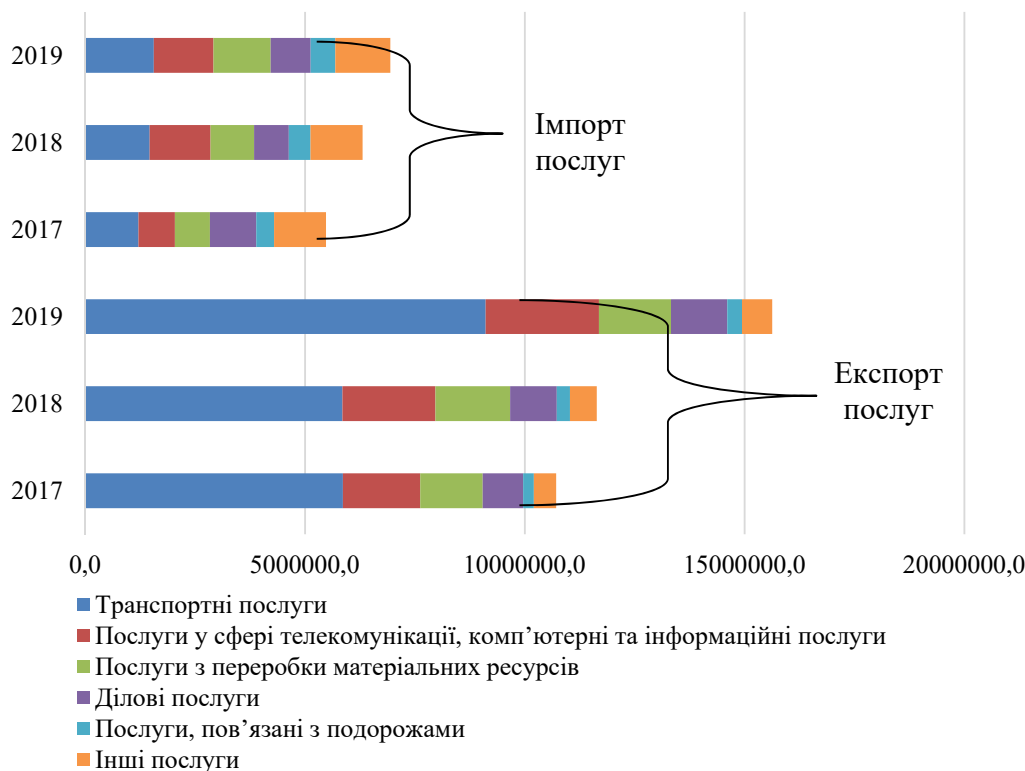

Рис. 3. Структура експорту та імпорту послуг, млн дол. США

Джерело: складено на основі [3]

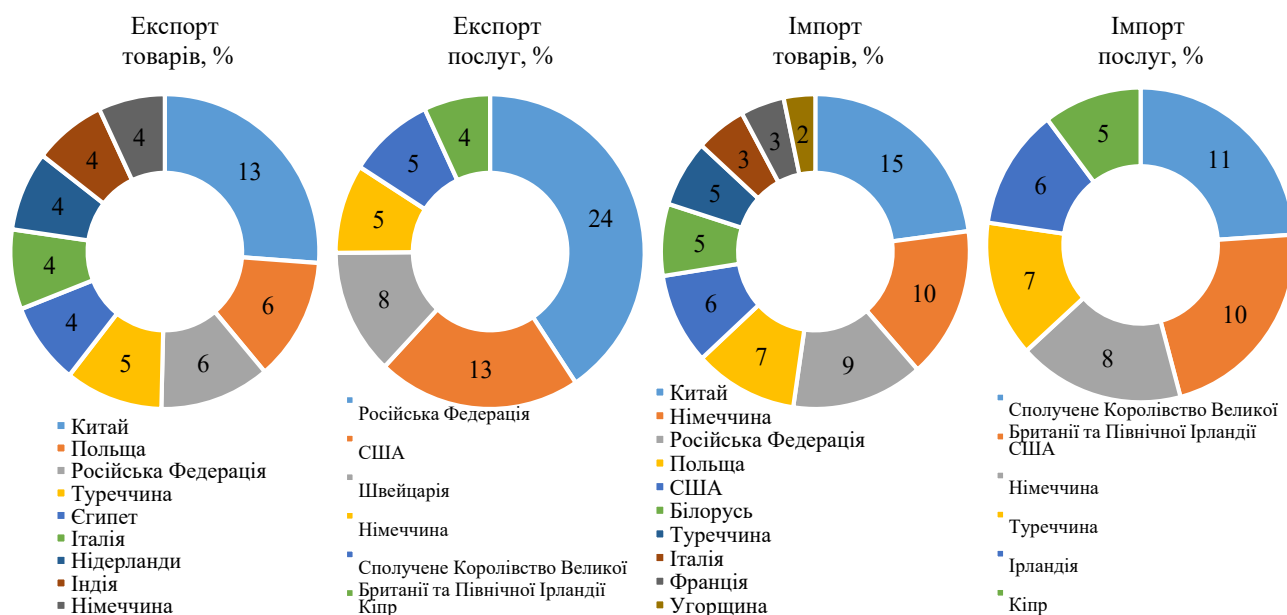

Рис. 4. Географічна структура експорту та імпорту товарів і послуг України

Джерело: складено на основі [3]

детсь скорочення імпорту. Кабінет Міністрів України зробив прогноз щодо скорочення експорту на 5,5% і скорочення імпорту на 10% [13, с. 100].

У зв'язку із цим вважаємо, що подальші дії держави повинні полягати в реалізації зовнішньоторговельної політики, урахуваючи спеціалізацію країни та сприяючи розвитку пріоритетних високоєфективних галузей. Наприклад, зважаючи на сільськогосподарську орієнтованість експорту України, позитивним було б надання додаткового фінансування та підтримка в залученні інвестицій експортерам, які створюватимуть готову продукцію з високою доданою вартістю. Окрім того, розвиток державної політики у сфері митного регулювання потребує розширення географії торговельних угод із країнами, що розвиваються. Одними із завдань удосконалення політики у сфері зовнішньої торгівлі мають бути формування конкурентоспроможного середовища на внутрішньому ринку та підтримка експорту через застосування політичних, правових, економічних, інституційних, інформаційних механізмів.

Щодо імпорту товарів і послуг, то ефективність державної політики окреслюватиметься безпосередньо вдосконаленням енергоефективних виробництв, що сприятиме забезпеченню екологічного складника функціонування підприємств. Також активізація розвитку виробництв, які виготовлятимуть альтернативи

імпортним товарам, забезпечуватиме оптимізацію обсягів імпортованих операцій.

Висновки. Отже, досліджуючи питання сучасного стану зовнішньоторговельної діяльності країни, обґрунтовано необхідність удосконалення державної політики в даній сфері. Урахуваючи відкритість економіки України, що підтверджує високий ступінь її участі у зовнішньому ринку товарів і послуг, проявляється ліберальний напрям державної зовнішньоторговельної політики України. Показники експорту та імпорту товарів і послуг обґрунтовують потребу звернути увагу на формування національної конкурентоспроможності країни та враховувати потреби експортерів під час реалізації політики вільної торгівлі.

Для нівелювання негативного впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на розвиток зовнішньої торгівлі на рівні державних органів влади потрібно переглянути зовнішньоторговельну політику та виділити пріоритетні високоєфективні галузі експорту, забезпечити розвиток екологічного складника підприємств та здійснювати підтримку у сфері заохочення інвестиційного капіталу для створення продукції з доданою вартістю. Це забезпечуватиме участь України в глобальних ланцюгах створення вартості та формуватиме високий рівень конкурентоспроможності країни на міжнародному ринку товарів і послуг.

Список використаних джерел:

1. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні 2020. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/>.
2. Гусєва Н., Кандиба Ю., Кобилін П. Трансформації зовнішньої торгівлі товарами України: реалії, проблеми, перспективи. *Часопис соціально-економічної географії*. 2019. Т. 26. С. 55–75.
3. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm.
4. Калюжна Н. Зовнішня торгівля України: методологія дослідження. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 1. С. 16–31.
5. Крамарев Г.В., Шликова В.О., Леванда О.М. Аналіз динаміки та структури зовнішньоторговельної діяльності України. *Бізнес Інформ*. 2019. №. 1(492). URL: https://www.researchgate.net/publication/336770546_Analiz_dinamiki_ta_strukturi_zovnisnotorgovelnioi_dialnosti_Ukraini.
6. Краснодєд Т.Л. Аналіз експортно-імпортованих операцій України на сучасному етапі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2018. №. 22 (2). С. 32–35.

7. Круп'як І.Ю. Вектори зовнішньої торгівлі держави в умовах сучасних економічних перетворень. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Т. 20. С. 158–162.
8. Кулицький С. Сучасний стан української зовнішньої торгівлі. *Зовнішня торгівля України: стан, проблеми й перспективи*. № 10. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3581:suchasnij-stan-ukrajinskojizovnishnoji-torgivli&catid=64&Itemid=376.
9. Михайлов В.С. Торговельний баланс України: статистичний аналіз. *Університетські наукові записки*. 2018. № 1. С. 242–254.
10. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. URL: <https://www.me.gov.ua/Tags/DocumentsByTag?lang=uk-UA&id=cffc4b55-4c23-4749-b714-275849f954a6&tag=RozvitokEksportu2019>.
11. Національний банк України. Платіжний баланс. 2020. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external#1>.
12. Райнерт Е. Як багаті країни забагатіли ... і чому бідні країни лишаються бідними / пер. П. Таращук. *Темпора*, 2015. 444 с.
13. Соколовська О.М. Проблеми зовнішньої торгівлі України та її регіонів у контексті світової кризи. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 1. С. 97–102.

References:

1. Valovy vnitrishnii produkt (VVP) v Ukraini (2020). Available at: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp>.
2. Husieva N., Kandyba Yu., Kobylin P. (2019) Transformatsii zovnishnoi torhivli tovaramy Ukrainy: realii, problemy, perspektivy. *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafii*. Т. 26, pp. 55–75.
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm.
4. Kaliuzhna N. (2017) Zovnishnia torhivlia Ukrainy: metodolohiia doslidzhennia. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 1, pp. 16-31.
5. Kramarev H.V., Shlykova V.O., Levanda O.M. (2019) Analiz dynamiky ta struktury zovnishnotorhovelnoi diialnosti Ukrainy. *Byznes Ynform*, no. 1 (492). Available at: https://www.researchgate.net/publication/336770546_Analiz_dinamiki_ta_strukturi_zovnis-notorgovelnoi_dialnosti_Ukraini.
6. Krasnodied T.L. (2018) Analiz eksportno-importnykh operatsii Ukrainy na suchasnomu etapi. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, no. 22 (2), pp. 32–35.
7. Krup'iak I.Iu. (2017) Vektory zovnishnoi torhivli derzhavy v umovakh suchasnykh ekonomichnykh peretvoren. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. Т. 20, pp. 158–162.
8. Kulytskyi S. Suchasnyi stan ukraïnskoï zovnishnoi torhivli. *Zovnishnia torhivlia Ukrainy: stan, problemy y perspektivy*, no. 10. Available at: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3581:suchasnij-stan-ukrajinsko-jizovnishnoji-torgivli&catid=64&Itemid=376.
9. Mykhailov V.S. (2018) Torhovelnyi balans Ukrainy: statystychnyi analiz. *Universytetski naukovy zapysky*, no. 1, pp. 242–254.
10. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva. Available at: <https://www.me.gov.ua/Tags/DocumentsByTag?lang=uk-UA&id=cffc4b55-4c23-4749-b714-275849f954a6&tag=RozvitokEksportu2019>.
11. Natsionalnyi bank (2020). Ukrainy Platizhnyi balans. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external#1>.
12. Rainert E. (2015) Yak bahati krainy zabahatily... i chomu bidni krainy lyshaiutsia bidnymi. *Pereklad: Tarashchuk P. Tempora*, 2015. 444 p.
13. Sokolovska O.M. (2020) Problemy zovnishnoi torhivli Ukrainy ta yii rehioniv u konteksti svitovoi kryzy. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 1, pp. 97–102.